

УДК 316.74

СТУДЕНТСЬКА МОЛОДЬ ЯК СУБ'ЄКТ СУСПІЛЬСТВА РИЗИКУ: МОЛОДЬ ЯК РИЗИК ТА МОЛОДІЖНІ РИЗИКИ

Дейнеко Олександра Олександрівна – аспірантка соціологічного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

У статті аналізуються характеристики студентської молоді як суб'єкта суспільства ризику. Спираючись на досвід вітчизняних та закордонних розвідок молоді, автор виокремлює два домінуючих методологічних підходи - youth-pessimists (молодь-песимісти) та youth-realists (молодь-реалісти) - у соціологічних дослідженнях молоді в залежності від бачення перспектив її соціального розвитку. Обґрунтовано підхід до «студентства» як до необхідної фази біографії людини в умовах суспільства знань. Акцентовано увагу до необхідності ризиків у різних сферах життєдіяльності сучасної молоді. Зроблена спроба переосмислення концепту соціальної суб'єктності (зокрема молоді) в умовах суспільства ризику.

Ключові слова: сучасне студентство, молодіжні ризики, суспільство ризику, соціальна суб'єктність.

В статье анализируются сущностные характеристики студенческой молодежи как субъекта общества риска. Опираясь на опыт отечественных и зарубежных исследований молодежи, автор выделяет два доминирующих методологических подхода - youth-pessimists (молодежь-пессимисты) та youth-realists (молодежь-реалисты) - в социологических исследованиях молодежи в зависимости от видения перспектив ее социального развития. Обоснован подход к «студентству» как к необходимой фазе биографии человека в условиях общества знаний. Акцентируется внимание на необходимости исследования рисков в различных сферах жизнедеятельности современной молодежи. Сделана попытка переосмысления концепта социальной субъектности (в частности молодежи) в условиях общества риска.

Ключевые слова: современное студенчество, молодежные риски, общество риска, социальная субъектность.

This article analyzes the essential features of students as the subject of the risk society. Based on research of postsoviet and foreign surveys of youth, the author identifies two dominant methodological approaches - youth-pessimists and youth-realists in studies of young people depending on vision of their social development. The article highlights the approach to the "studentship" as a necessary phase of contemporary youth biography in the society of knowledge. The conclusions of the study provide the necessity of studying risks in different spheres of youth daily routine and the attempt to rethink the concept of social subjectiveness (particularly of young people) in terms of risk society is underpinned.

Keywords: contemporary studentship, youth risks, risk society, social subjectiveness.

Переважна більшість дослідників молодіжної проблематики погоджуються з думкою про те, що молодь завжди була, є і буде форвардом соціокультурних та соціоструктурних змін. Проте дискурс, який наразі спрямований на дослідження молодіжної проблематики в сучасних соціокультурних та соціокультурних умовах, можна поділити на два методологічних табори в залежності від бачення перспектив соціального розвитку молоді. Ці методологічні табори ми умовно номінуємо youth-pessimists (молодь-песимісти) та youth-realists (молодь-реалісти)¹. У пострадянському дискурсі до першої групи слід зарахувати таких дослідників, як Л.Д. Гудков, Б.В. Дубін, Н.А. Зоркая, Ю.А. Зубок; до другої – Л.Г. Сокурянську та О.Л. Омельченко. Різниця між цими таборами полягає у баченні результатів соціального розвитку молоді, зокрема успішності набуття нею соціальної зрілості, інтеграції до всіх сфер суспільного життя, успішності становлення молоді як суб'єкта суспільного розвитку. Показовим є той факт, що досліджень, які «дають шанси» для успішного соціального розвитку молоді (тобто табору youth-realists),

© Дейнеко О. О., 2014

¹ Значимо, що виокремлення даної номінації засновано на вивченні більше 20 англомовних європейських, американських та австралійських досліджень молоді останніх 8-ми років, розміщених у виданнях SAGE, Journal of Youth Studies, British Educational Research Journal, Youth Studies in Australia та ін., а також досліджень провідних пострадянських фахівців у галузі соціології молоді.

сьогодні у разі менше як у вітчизняній, так і у західній соціології, що актуалізує сприйняття молоді академічною спільнотою в якості ризику для суспільства.

Домінування алармізму та песимізму серед представників соціологічної спільноти є своєрідною методологічною пасткою, оскільки суспільство ризику, попри безлічі проблем, надає молодій людині небачений потенціал як для досягнення життєвого успіху, так і для прояву соціальної суб'єктності. Зважаючи на «подвійну» природу ризику, шанси молоді на успішну соціальну інтеграцію та соціальний розвиток насправді дорівнюють іншій «стороні медалі» – соціальному виключенню. Отож, *метою даної розвідки* є аналіз сутнісних характеристик молоді (зокрема, студентства) в якості суб'єкта суспільства ризику.

Для досягнення мети цієї публікації перш за все спробуємо відповісти на питання, чому у напрацюваннях як закордонних (У. Бек [1], Е. Гідденс [2, 3]), так і пострадянських дослідників (Ю.А. Зубок [4-7] та В.А. Чупров [8]) ключова роль у суспільстві ризику відведена саме молодому поколінню. Звісно, мова йде про покладену на молодь роль відтворення соціальної структури, в основі якої – особливості передачі соціального досвіду від покоління до покоління. У цьому контексті дослідження молоді мають на меті конструювання контурів майбутнього тієї чи іншої соціальної системи. Для того, щоб окреслити історичні та соціокультурні рамки розгляду ризику в якості константи соціокультурного простору сучасності, Ю.А. Зубок зазначає, що «в суспільно-історичній ретроспективі ризик не завжди виступав сутнісною властивістю молоді як соціальної групи, в певному сенсі ризик є продуктом суспільної еволюції, хоча небезпека існувала завжди... Проникнення ризику в структуру сутнісних властивостей молоді відбувалося під впливом нового етапу соціокультурної еволюції, пов'язаної зі зміною процесу передачі соціального досвіду від покоління до покоління» [9, с.170].

Ця теза спрямовує нас до типології культур М. Мід, критерієм якої є роль молоді у засвоєнні та передачі соціального досвіду [10]. Як зазначає В.А. Луков, нова соціальна реальність в її глобальному вимірі та локальних проявах ставить проблему молоді як носія не лише сьогодення, а й майбутнього суспільного устрою в іншому ракурсі, ніж це було 30-40 років тому [11]. Якщо користуватися термінологією М. Мід щодо типів культури, то можна сказати, що сьогодні все більше затверджуються різні варіації кофігуративної та префігуративної культур, риси яких спостерігалися і раніше, але їхня реальність стала проявлятися як системний і відносно тривалий фактор соціального розвитку наприкінці ХХ століття. Сам факт затвердження таких культур означає актуалізацію ризику на всіх рівнях соціальної системи, враховуючи, що префігуративні культурні феномени пов'язані з культурою майбутнього, в якій «майбутнє не є відомим» [11]. Як пише про це сама М. Мід, «тепер ми вступаємо в період, новий для історії, коли молодь з її префігуративним розумінням ще невідомого майбутнього наділяється новими правами» [10, с. 102]. Яскравим повсякденним прикладом імплементації префігуративної культури є практики «навчання», передачі знань від молоді до людей більш дорослого віку, зокрема щодо використання сучасних гаджетів і електронних приладів, підвищення Інтернет-компетентності тощо. Зазначимо також, що саме з масових протестів сучасного українського студентства розпочалась епоха «українського Євромайдану» (маємо на увазі масові акції протесту студентів українських вишів).

Але чи можемо ми використовувати поняття «молодь» та «студентство» в якості синонімічних понять? На перший погляд, очевидно є негативна відповідь, оскільки, беззаперечно, молоде покоління утворює не лише молодь, що здобуває вищу освіту, але й молодь, що працює чи виконує інші соціальні функції (служить в армії, займається створенням родини і т.д.). Проте російський дослідник В. А. Луков робить висновок щодо зміни ролі студентства в сучасному світі, що змушує дещо по-іншому подивитися на поставлене питання. На його думку, у ряді країн наразі активно формуються передумови до загальної вищої освіти, і вже значна частина молодого покоління проходить ВНЗ як стадію свого не лише професійного, але й особистісного розвитку. Не менш важливо й те, що вища освіта (перебування на певному етапі життєвої та соціалізаційної траєкторії в якості студента) є практично необхідною умовою кар'єрного росту майже в усіх сферах життєдіяльності суспільства. Мати вищу освіту для людей, які приймають відповідальні управлінські рішення, є соціальною нормою, чого не відзначалося принаймні до середини ХХ століття [12].

Наведена теза проходить червоною стрічкою й крізь роботи закордонних дослідників молоді. Як підкреслюють канадські соціологи Джек Хемел, Крістіан Месот і Габріель Дор, студентство є найвищою «точкою» молоді в усіх відношеннях. Так, в сучасних суспільствах і тим більше в сьогоденньому "суспільстві знань" навчання, беззаперечно, є визначальною якістю молоді слідом після травня 1968 [13]. Французькі соціологи Олів'є Галланд і Бернард Руді в результаті масштабних досліджень цінностей французького студентства дійшли висновку, що «бути молодим» сьогодні означає розвиватись у стінах коледжів і університетів. У контексті «суспільства знань» це є одним з факторів «розширення простору молодості» [14, 15]. Таким чином, «бути молодим» сьогодні не означає перебувати у відповідному віці, оскільки здобуття вищої освіти, перекваліфікація та самонавчання є засобами переживання «другої» і

«третьої» молодості. Цей висновок, дійсно, є актуальним, оскільки саме навчання сприяє зростанню кількості соціальних ролей та статусів суб'єкта, розширює зміст зон особистісної та соціальної відповідальності.

Відзначимо також, що в суспільстві знань, основним стрижнем якого є парадигма «безперервної освіти», «бути студентом» вже не означає «бути вчорашнім випускником школи». Студентство виходить за межі стереотипної вікової прив'язки до «20-ти років» і не сприймається вже як «неповторний» етап у житті. У цьому контексті перекаваліфікація, а також «другий» і «третій» дипломи є фактором протистояння професійним ризикам, які супроводжують усю професійну біографію суб'єкта.

Останнім часом в Україні значна частина випускників загальноосвітніх шкіл продовжує свою освіту у вищих навчальних закладах III - IV рівня акредитації: 47 % випускників шкіл 2007 року, 47,8 % – 2008 року, 43,7 % – 2009 року, 52,3% - 2010 [16]. Як свідчать результати дослідження, проведеного кафедрою соціології Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна у квітні-травні 2013 серед школярів м. Харкова і Харківської області, 86,8 % учнів 11 класів міста та 79 % – області після закінчення школи планують вступати до ВНЗ. Саме це актуалізує дослідження студентства в умовах суспільства ризику як окремої соціокультурної спільноти, а навчання у виші - як необхідного етапу життя переважної більшості сучасної молоді.

Концептуальним в рамках нашого дослідження є тлумачення студентства саме в якості соціокультурної спільноти. Поняття «група» є, на наш погляд, доволі механістичним та не звертає увагу на такі характеристики студентства, як його ціннісний портрет, «гардероб» ідентичностей та коло спілкування. Група є більшою мірою віддаленою від суб'єкта, вона є дещо «надлюдською», на відміну від феномену спільноти. В цілому спираючись на дефінування студентства в якості «соціокультурної спільноти» за Л. Г. Сокурянською, зазначимо, що в умовах суспільства ризику студентська молодь набуває додаткові засади для формування спільноти, а саме образ «спільного ворога» – множинних ризиків, які очікують молодь після закінчення навчання. Саме інтеріоризація ризиків студентською молоддю наразі виступає додатковим чинником формування спільноти «тут-і-зараз» (за А. Щютцем), спільноти, що має схожі ідентифікаційні моделі та ціннісні портрети.

Звернімося до аналізу особливостей позиціонування молоді (зокрема, студентства) в якості суб'єкта суспільства ризику. На нашу думку, в умовах суспільства ризику слід говорити про молодь (зокрема, про студентство) саме як про суб'єкта дії, а не агента чи актора. Це зумовлено тим, що підготовка до майбутньої професійної діяльності як на рівні цінностей, так і на рівні практик студентства сприяє артикуляції професійних стратегій студентства, відкриваючи додатковий простір для реалізації суб'єктності молоді. Зупинимось докладніше на аргументації доцільності використання поняття «суб'єкт» у дослідженні сучасної студентської молоді.

Актуальність позиціонування молоді в якості суб'єкта суспільства ризику впливає з ключового в нашому дослідженні визначення ризику, яке пропонують В.І. Чупров та Ю. А. Зубок: ризик – це відображення характеристик умов життєдіяльності соціальних суб'єктів у стані переходу від ситуації невизначеності до ситуації визначеності (або навпаки), а також самої діяльності у даних умовах, коли з'являється обґрунтована можливість вибору при оцінці ймовірності досягнення передбачуваного результату, невдачі або відхилення від мети з урахуванням діючих морально-етичних норм [9]. Особливу увагу автори акцентують на тому, що таке визначення ризику найбільш точно відповідає специфіці *молоді як групи і молодості як фази життя*: зокрема, студентство розглядається як своєрідний етап переходу від невизначеності шкільних професійних домагань до визначеності у полі професії; від визначеності режиму повсякденності статусів «школяра» та «студента» до невизначеності з очікуванням працевлаштування і нового режиму роботи.

До зазначених «переходів» англійський вчений Саймон Фріс запропонував свій підхід для «виокремлення» молоді, а саме: розгляд соціального контексту стану молодості як процесу переходу від дитинства до дорослості. На його думку, основними напрямками змін від дитинства до дорослості є: перехід від *залежності* - до *незалежності* і від *безвідповідальності* – до *відповідальності* [17]. Підкреслимо, що наведена точка зору не є новою для соціології молоді. Зазначені особливості молодіжного віку зустрічаються у дослідженнях Ш. Ейзенштадта, С. Холла, Х. Шельські та ін. Такий підхід до феномену молодості є співзвучним з думкою наведених нами вище російських дослідників, які підкреслюють значну роль подвійної природи ризику у розгортанні множинних «переходів», які супроводжують життя молодих людей.

Саме процесуальність цих різноспрямованих переходів створює умови для реалізації власного потенціалу суб'єктності студентства у формуванні та реалізації життєвих стратегій, а «обґрунтована можливість вибору» як ключова характеристика ризику «підштовхує» студентство до реалізації соціальної

суб'єктності. Таким чином, саме макроконтекст суспільства ризику актуалізує установку студентства на активну, творчу діяльність, яка втілює потенціал суб'єктності молоді.

З наведеною точкою зору погоджується провідний російський дослідник В.О. Ядов, зазначаючи, що незаданість вектору соціального розвитку в цілому «затверджує пріоритет соціальних суб'єктів як діячів в активному формуванні форм соціального буття з урахуванням всього контексту природних і соціальних умов на момент соціальної дії. В центрі уваги, таким чином, опиняється соціальний суб'єкт і форми організації соціальних суб'єктів (спільноти, структури різного типу), які утворюються його активністю» (цит. за: [18, с.13]).

До схожих висновків приходять і В.А. Луков, аналізуючи чинники «оновлення» соціологічних теорій молоді. В умовах невизначеності формується викривлене сприйняття «дорослим світом» суспільною думкою молодіжної повсякденності. В цій ситуації соціальна суб'єктність молодого покоління проявляється найбільш повно і багатогранно, а самі прояви виявляються несподіваними для суспільства. Так, нові соціальні та культурні практики в молодіжному середовищі, реакції молодих людей, різних молодіжних формальних і неформальних об'єднань на події економічного, політичного та культурного життя спантеличують владу і експертні співтовариства, пов'язані з дослідженням молоді [12].

Таким чином, в умовах невизначеності і кризової напруженості зростає значущість практик і стратегій поведінки соціальних суб'єктів, спрямованої на перетворення існуючої реальності. За таких умов суб'єктність соціальних акторів стає ключовим чинником конструювання життєвих стратегій, актуалізуються «шанси» та «ризики» лише як ймовірнісні можливості реалізації стратегії життєвого успіху.

Послугуючись логікою дослідження В.О. Ядова, Л.Г. Сокур'янська підкреслює актуальність застосування категорій «суб'єкт» і «суб'єктність» у сучасному соціологічному дискурсі. Доречним, на наш погляд, є аналіз цих понять у логічній парі, оскільки саме суб'єктність є тією характеристикою, яка відрізняє суб'єкта від «актора», «актанта» чи «агента». Використання поняття «суб'єкт», як зазначає Л.Г. Сокур'янська, ґносеологічно правомірно внаслідок того, що в умовах трансформації українського суспільства, зокрема кардинальних соціоструктурних змін, далеко не всі соціальні ролі чітко прописані, вони лише позначені, окреслені. Соціальний суб'єкт – не просто активно діючий індивід (група), його діяльності обов'язково властиве самостійне, самодіяльне джерело, що продукує ті або інші соціокультурні форми. Більше того – своїми діями суб'єкт здійснює вплив на інших учасників спільної діяльності [19]. Застосовуючи суб'єктний підхід у вивченні трансформаційних процесів, Л.Сокур'янська звертається до поняття «соціальна суб'єктність», під якою розуміє «сутнісну якість суб'єкта (індивіда, групи), що виявляється в його соціально творчій діяльності» [19, с.37]. Використовуючи методологічний простір соціокультурного аналізу, чинником становлення і розвитку «суб'єктності» дослідниця вбачає систему цінностей і ціннісних орієнтацій індивіда (соціальної групи), що актуалізує цілі досягнення життєвого успіху. На наш погляд суб'єктність (ступінь її прояву) є ключовим індикатором реакції сучасного українського студентства на майбутні професійні ризики, а також індикатором певної ризик-стратегії, яку «приміряє» на себе студентство, готуючись до виходу на ринок праці.

Продовжуючи дослідницьку лінію Л.Г. Сокур'янської, відзначимо, що суб'єктність як складний соціальний феномен має багаторівневу структуру, в якій можна виділити суб'єктну диспозицію (схильність особистості до самостійної соціальної діяльності, що відбивається у системі цінностей і ціннісних орієнтацій) і актуалізовану соціальну суб'єктність (що відображає певний рівень підготовленості щодо здійснення життєвої стратегії самореалізації (відповідна освіта, уміння і навички професійної, політичної діяльності) та власне активну цілеспрямовану, самостійну, творчу, відповідальну діяльність у різних сферах [19]. Фактично автор маніфестує потрійну природу «суб'єктності» як симбіозу ціннісного, когнітивного і діяльнісного першопочатків. Проте зазначимо, що схильність до самостійної соціальної діяльності на ціннісному рівні, а також наявність певних досягнень не завжди дозволяють позиціонувати суб'єкта в якості активного діяча (тобто соціальна суб'єктність не завжди здобуває свій діяльнісний вимір та може бути використана суб'єктом через наявність певних об'єктивних обставин).

Мікросоціологічний дискурс соціальної суб'єктності доповнюють соціально-психологічні напрацювання Ю. І. Гіллера [20], який, аналізуючи суб'єктність, акцентує на такій якості, як самостійність суб'єкта, що характеризує комплексну взаємодію людини та ситуації. Наявність суб'єктного потенціалу людини дослідник пов'язує з однією з головних умов самостійності. Додамо, що значущість самостійності полягає не лише у активній діяльності за означеними сценаріями, але й у можливості продукування та дії за власним розсудом. Саме тому суб'єктність на практичному рівні – це не лише активна діяльність, але й творча, на чому також акцентує Л. Г. Сокур'янська.

Макросоціологічний погляд на соціальну суб'єктність пропонують Ю. А. Зубок та В. І. Чупров, які називають ступінь (міру) суб'єктності молоді в суспільному відтворенні критерієм її соціального розвитку [6]. Оцінку соціальних змін молоді російські дослідники пропонують розглядати відповідно до того,

наскільки ці зміни впливають на збереження суспільства як цілісності. Тим самим автори підкреслюють значущість суб'єктності молоді в процесі суспільного відтворення. Така імплікація суб'єктності на макрорівні засвідчує актуальність використання поняття у сучасному «суспільстві ризику». Проте у даному тлумаченні соціальної функції суб'єктності молоді можна знайти певне протиріччя: суб'єктність сприяє, скоріше, не відтворенню суспільства, а більшою мірою – перетворенню, конструюванню та реконструюванню (використання саме таких «конструктивістських концептів» є більш доречним, коли мова йде про синтетичний феномен суб'єктності). Таке бачення соціальної суб'єктності спостерігаємо у роботі [21].

Як підкреслюють Ю. А. Зубок та В. І. Чупров, досягнення соціальної зрілості - це період проб і помилок у процесі вибору життєвого шляху, способів самореалізації, іманентно пов'язаний з ризиком [6]. Ця теза, по-перше, наштовхує нас на думку про те, що в умовах суспільства ризику подвійна природа ризику зумовлює роздвоєння сценаріїв розгортання «соціальної суб'єктності» соціальних суб'єктів (зокрема студентської молоді). Мова йде не лише про активізацію соціальної суб'єктності в умовах невизначеності суспільного розвитку, але й про її своєрідне «блокування» у зв'язку з невизначеністю соціальних очікувань та відсутністю чітко прописаних соціальних ролей. Так, невдачі у реалізації потенціалу соціальної суб'єктності сучасної студентської молоді призводять до пригнічення її проявів у повсякденній діяльності та використання стратегії «плавання за течією». Про цей зворотній бік розгортання соціальної суб'єктності в умовах суспільства ризику сучасні дослідники наразі не пишуть.

Перетворюючи функцію як основну характеристику «суб'єкта» підкреслює П. Штомпка, зазначаючи, що, коли людина починає впливати на ситуацію, перетворюючи її певним чином, вона й стає діючим суб'єктом. На думку польського соціолога, «найбільш важливою рисою суб'єкта є тенденція до самотрансцендентності – до здатності виходити за власні межі, прориватися крізь труднощі, що стримують, «переступати межу» [22, с. 65]. І саме тут для нас відкривається емпірична різноманітність суб'єктності: на відміну від «позитивно» забарвлених тлумачень носіїв суб'єктності як активно діючих суб'єктів, саме штомпкінське трактування цього поняття засвідчує, що найчастіше «переступають межу» та виходять за «власні межі» люди протиправної поведінки чи ті, які схильні до таких вчинків, як, приміром, самогубство тощо («агресивна» та «неагресивна» форми соціальної суб'єктності за Л.Г. Сокурянською). І саме на цій особливості суб'єктності ми акцентуємо увагу в умовах суспільства ризику. Це пов'язано з тезою щодо подвійності розгортання біографічних стратегій суб'єктів в умовах суспільства ризику, коли послідовність невдач у самореалізації може сприяти конвертації суб'єктності у соціально неприйнятні форми – активну діяльність поза межами закону, моралі, права тощо.

Слід окреслити проблему надмірного «оптимізму» дослідників щодо бачення змісту понять «суб'єкт» та «суб'єктність». Як підкреслює О. Злобіна, «сучасна пізнавальна ситуація репрезентує кризу уявлень про суб'єкта, запропонованих новоєвропейським класичним раціоналізмом. Суб'єкт, що теоретично розглядався як втілення цілорациональності, рефлексивності та свободи, виявився досить далеким від реальних прототипів» [23, с. 103]. І якщо тим самим О. Злобіна піддає сумніву потенціал суб'єктності різних її носіїв у сучасних суспільствах, то ми акцентуємо на різноманітності шляхів її розгортання.

В «оптимістичну» пастку дискурсу суб'єктності потрапила більшість дослідників цього феномену. На противагу П. Штомпці, В.О. Ядов «спрямовує» соціальну суб'єктність лише у конструктивне русло: під «суб'єктністю» російський дослідник розуміє здатність «соціальних суб'єктів (від пересічних громадян до національних урядів і міжнародних акторів сучасної історії) реагувати на внутрішні (в межах даних суспільств) та зовнішні (з боку світ-системи) виклики, попереджати або стримувати небажані та небезпечні тенденції природних, соціальних, економічних, політичних зсувів та сприяти бажаним» [24, с. 384]. Проте дослідник не акцентує на тому, що це сприяння може реалізовуватись лише правовими, мирними та конструктивними заходами, в результаті феномен суб'єктності знову «йде по межі» категорій правове-злочинне, мирне-воєнне, моральне-аморальне і т.д.

За результатами дослідження біографій студентства різних поколінь Л. Г. Сокурянська робить висновок про те, що суб'єктність є виключно придбаною якістю. «Вона навряд чи може бути властивою всім індивідам (або соціальним групам), оскільки є похідною від суспільних умов та особистих (групових) особливостей», - зазначає дослідниця [18, с. 155]. І хоча, на перший погляд, ці дві тези є послідовними, проте одна не завжди може зумовлювати іншу. Якщо перша теза є безсумнівною, оскільки, як ми зазначали вище, соціальна суб'єктність пов'язана зі здобуттям соціальної зрілості, то з другою ми можемо погодитись лише частково. Нема сумнівів, що кожна людина здобуває соціальну зрілість протягом життя, тому, на наш погляд, не можна категорично заявляти про те, що суб'єктність властива не кожній людині. Скоріше, варто говорити про різну якість особистісної суб'єктності, можливість її латентного стану чи нечітких проявів. Тим паче, що сама дослідниця наполягає на тому, що зміст соціальної суб'єктності має динамічний характер, детермінований конкретними історичними та соціокультурними умовами, зокрема,

ендогенними стійко відтворюваними соціально-ціннісними регуляторами (структурами/механізмами). З огляду на це, володіння суб'єктивністю кожного соціально зрілого суб'єкта в умовах суспільства ризику не викликає у нас сумнівів.

Звернімося до аналізу інших особливостей студентської молоді в умовах суспільства ризику. Зокрема, Ю. Зубок та В. Чупров зазначають, що як носій інноваційної функції молодь є унікальним феноменом, якому ризик притаманний іманентно і може бути номінований її своєрідним групоутворюючим фактором [26]. Пояснюючи цю тезу, дослідники звертаються до понять «ризиків діяльності молоді» та «середовищних ризиків». Через активну і найчастіше ризикову діяльність реалізуються особисті амбіції молоді, а в громадському плані здійснюється функція інновації та розширеного відтворення. Як зазначають російські дослідники, не лише соціальна активність молоді пов'язана з ризиком, зовнішні умови також сповнені різними загрозами та ризиками. Але чому соціологи роблять акцент саме на молоді, зокрема, студентській, коли мова йде про діяльнісні та середовищні ризики? Відповідь на це питання криється в набутті студентством соціальної зрілості (в економічному, соціокультурному, сімейному тощо аспектах), вже на студентській лаві чи відразу ж після закінчення ВНЗ, а також у підготовці до виходу на ринок праці (ризиків «ситуації ножиць» тощо) – одного з найголовніших просторів самореалізації молоді у подальшому житті. Представники інших вікових когорт чи вже пройшли ці два значущі етапи у житті (зокрема, люди зрілого віку), чи поки що не дійшли до них з об'єктивних причин (приміром, учні). Саме тому сучасна студентська молодь є найбільш ризик-капіталізованою групою, тобто групою, що «оточена» ризиками різних рівнів та реалізує власний ризик-потенціал.

У студентські роки, як зазначають Ю.А. Зубок та В. І. Чупров, відбувається ще одна важлива трансформація молодіжної свідомості: соціальне дорослішання виявляється у придбанні чи зміні власного соціального статусу в ході інтеграції молоді в соціальну структуру, а також у характері її ідентифікацій з різними соціальними групами, що передбачає активний вибір. Вибір ідентифікаційних зразків і стратегій поведінки є невід'ємною частиною реалізації молоддю самостійного життєвого шляху, локомотивом її соціального просування і в цьому сенсі становить сутність внутрішнього або суб'єктивного ризику [26]. Молодь ризикує обрати «не той» ідентифікаційний портрет, який може вилучити її з оточуючого середовища, зробити «зайвою» тощо. Отже, простір молодості – це завжди простір ідентифікацій.

Ще одна обставина, яка, дійсно, підкреслює значущість студентства в якості суб'єкта ризику, виявляється в «дорослому світу» на прояви суб'єктності молоді. Займаючи провідні позиції в соціальній структурі суспільства, «дорослі» мають достатньо можливостей для захисту власного статусного положення та відтискування небажаних конкурентів з плеяди молодих. Як пишуть британські соціологи Майкл Янг і Том Шуллер, «вік набуває значення своєрідного способу пригнічення шляхом утримання людей у фіксованих рольових рамках» [27]. Це прямо впливає на характер відтворення статусного стану представників молодого покоління і має місце в системі економічних і трудових відносин.

Підводячи підсумки даної розвідки, зазначимо, що студентство є особливим суб'єктом суспільства ризику, на яке покладено багато соціально значущих функцій та очікувань. Водночас наголосимо на тому, що «студентство» як фаза біографії є особливим етапом життєвої стратегії, яка спрямована на «виживання» в умовах середовищних та діяльнісних ризиків та стає необхідним етапом життя у сучасних суспільствах. В умовах «суспільства знань» саме культуркапіталізація «у стінах університетів» сприяє можливості її подальшої конвертації у соціальний та економічний капітали в категоріях П. Бурдьє.

Буття студентства в якості суб'єкта суспільства ризику пов'язане відразу з декількома площинами ризиків. По-перше, це так звані молодіжні ризики, позначені нами вище (ідентифікаційні, ризики переходів, ризики фальстарту, ризики соціальної ексклюзії тощо). По-друге, це буття в умовах ризиків середовища (інституту вищої освіти, ринку праці тощо). По-третє, це ризики суб'єктності молоді, що пов'язані з перспективами її блокування. Цей перелік молодіжних ризиків доповнюється й позиціонуванням сучасної молоді в якості суспільного ризику в напрацюваннях вітчизняних та закордонних дослідників, від якого «захищається» і «дорослий світ», і держава, і суспільство в цілому. Таким чином, студентство є доволі ризик-капіталізованою спільнотою, але саме ця капіталізація і дає більше шансів на досягнення життєвого успіху та реалізації власного потенціалу суб'єктності.

Як ми можемо побачити, дискурс соціальної суб'єктності сповнений «темних сторін» та потребує подальшого теоретичного дослідження та більш детальної емпіричної верифікації. По-перше, соціальна суб'єктність сучасного студентства може бути представлена не лише соціально прийнятними досягненнями, ціннісними орієнтаціями та діяльністю. В умовах множинності сценаріїв життєвих стратегій та біографій вона може набувати нелегальних та аморальних форм. По-друге, ми робимо теоретичне припущення щодо наявності соціальної суб'єктності (наразі на диспозиційному рівні) у всіх представників сучасного студентства, що провокується умовами суспільства ризику. За цих умов соціальна суб'єктність є своєрідною основою досягнення життєвого успіху та особистісної самореалізації

майбутніх фахівців. По-третє, в умовах суспільства ризику суб'єктність є динамічною характеристикою соціальних суб'єктів: вона може активізуватись чи, навпаки, блокуватись, пригнічуватись у залежності від «успішності» реалізації обраної цими суб'єктами.

Література:

1. Гидденс Э. Устроение общества: Очерк теории структуризации/ Э. Гидденс. – М.: Академический проект, 2005. – 464 с.
2. Гидденс Э. Ускользящий мир. Как глобализация меняет нашу жизнь / Э. Гидденс. – М.: Весь мир, 2004. – 422 с.
3. Бек У. Общество риска: на пути к другому модерну/ Ульрих Бек. – М.: Прогресс-Традиция, 2000. – 384 с.
4. Зубок Ю.А. Проблемы социального развития молодежи в условиях риска/ Ю.А. Зубок// Социологические исследования. – 2003. – № 4. – С. 42-51.
5. Зубок Ю.А. Феномен риска в социологии: Опыт исследования молодежи / Ю.А. Зубок. М.: Мысль, 2007. – 288 с.
6. Зубок Ю.А. Риск в сфере образования молодежи: институциональные и саморегуляционные механизмы управления /Зубок Ю.А., Чупров В.И.// Вопросы образования. – 2008. – № 4. – С. 31-55.
7. Зубок Ю.А. Риск как фактор социальной мобильности молодежи/ Ю.А. Зубок// Гуманитарный ежегодник. Ростов-на-Дону – Москва: Изд-во ИППК ЮФУ. – 2007. – №6. – с. 34-45.
8. Чупров В.И. Молодежь в обществе риска/ Чупров В.И., Зубок Ю.А., Уильямс К. - М.: Наука, 2001. – С. 45.
9. Зубок Ю.А. Методология рискологического подхода в социологии молодежи [Электронный ресурс] /Ю.А. Зубок// доступно на <http://www.socyouthran.ru/bookview.php?file=12&PHPSESSID=a7d6aa225dae5413267d4e45a4823a2e>
10. Мид М. Культура и мир детства/ Маргарет Мид. - Пер. с англ. М.: Наука, 1988. - 361 с.
11. Луков В. А. Теории молодежи: пути развития /Вал. А. Луков// Знание. Понимание. Умение. - 2007. - №3. - С. 70-82.
12. Луков В. А. Теории молодежи: апология их неисчерпаемости /Вал. А. Луков// Знание. Понимание. Умение. – 2009. – №2. – С. 58-65.
13. Hamel J. Studying and being a student: how are these valued by today's youth? The perspective of French language sociology on the issue/ Jacques Hamel, Christian Methot and Gabriel Dore// Journal of Youth Studies. – Vol. 14, No. 2 – March 2011. P. 233-244.
14. Galland O. Les valeurs des jeunes [The values of young people] / Olivie Galland and Bernard Roudet, Paris: L'Harmattan. – 2002. – 289 p.
15. Galland O. Les jeunes Europe.ens et leurs valeurs [The young Europeans and their values]/ Olivie Galland and Bernard Roudet/ Paris: La De.couverte, 2005. – 245 p.
16. Офіційний сайт Державного комітету Статистики України : Статистична інформація. Освіта [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua. – Назва з екрану.
17. Frith S. The Sociology of Youth / S. Frith. London: Open University Press, 1984. – 384 p.
18. Сокурная Л. Г. Студенчество на пути к другому обществу: ценностный дискурс перехода/ Л. Г. Сокурная. – Харьков: Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина, 2006. – 576 с.
19. Сокурная Л.Г. Социальная субъектность как социологическое понятие и социальный феномен/ Л. Г. Сокурная // Методология, теория та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства: Збірник наукових праць. – Х.: Видавничий центр ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2001. – с. 36-41.
20. Гиллер Ю.И. Социология самостоятельной личности/ Ю. И. Гиллер. – М. : Академический Проект; Гаудеамус, 2006.– 224 с.
21. Ковалева А. И. Социология молодежи: теоретические проблемы /Ковалева А. И., Луков В. А. - М., 1999. – 346 с.
22. Штомпка П. Социология социальных изменений / Штомпка П.; [под ред. проф. В.А. Ядова; пер. с англ.] – М.: Аспект-Пресс, 1996. – 414 с.
23. Злобіна О.Г. Особистість як суб'єкт соціальних змін/ О. Злобіна. – К.: Інститут соціології НАН України, 2004. – 400 с.
24. Ядов В.А. Россия как трансформирующееся общество: Резюме многолетней дискуссии социологов/ В. А. Ядов // Куда идет Россия? Власть, общество, личность: материалы международного симпозиума. – 2000. – 385 с.
25. Зубок Ю. А. Становление и развитие отечественной социологии молодежи / Зубок Ю. А., Чупров В.И. // Социологические исследования. – № 7. – 2008, с. 108-117.
26. Young M. Life after work: The arrival of the ageless society/Young, M. and Shuller, T. - London: Harper Collins, – 1991. – p.37.